

УДК 316.36 : 364-7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.2>

Світлана ВАКУЛЕНКО

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент ЗВО кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0003-3293-1670

Аміна ОМЕЛЬЧЕНКО

магістр соціології

ORCID: 0000-0001-5896-6797

Бібліографічний опис статті: Вакуленко, С., Омельченко, А. (2024). Соціальні послуги для монобатьківських сімей в контексті сімейної політики. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 9–15, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.2>

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ МОНОБАТЬКІВСЬКИХ СІМЕЙ В КОНТЕКСТІ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

В Україні, як і в інших європейських країнах, в останні десятиліття спостерігається плюралізація форм сім'ї та батьківства. Крім того, наслідком повномасштабної війни є загибель багатьох чоловіків і жінок, як тих, що брали участь у бойових діях, так і цивільних, через що багато дітей залишилися без одного з батьків, або ж навіть без обох. Отже, практика утримання та виховання дітей самотніми матерями/батьками поширюватиметься в нашій країні й надалі. Для таких сімей важливою є підтримка й допомога з боку суспільства, зокрема, через надання якісних соціальних послуг.

Мета статті – теоретично обґрунтувати можливості використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта, для надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям.

З методів наукового дослідження використано методи порівняльного аналізу та узагальнення. Авторки звернулися до інформації з відкритих джерел, експертних оцінок, даних Державної служби статистики України.

В результаті проведеного аналізу було з'ясовано, що, станом на зараз, в практиці надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям все ще домінує патерналістська модель, що робить акцент на виплатах і пільгах. Натомість більш перспективною авторки вважають модель «участі», в межах якої клієнт співпрацює із фахівцем через спільне формування цілей і завдань, визначення ресурсів і шляхів досягнення поставлених цілей. Така модель ґрунтується на підході, зорієнтованому на сильні сторони клієнта, що останнім часом набуває поширення в роботі вітчизняних соціальних служб.

Робота щодо організації системи соціальних послуг для монобатьківських сімей в Україні видається важливою та актуальною в контексті сучасної соціальної практики, особливо в умовах війни. Необхідно постійно оновлювати програми та послуги, підлаштовувати їх під нові реалії та потреби сімей і громад.

Ключові слова: монобатьківські сім'ї, сімейна політика, соціальні послуги, соціальна робота, підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта.

Svitlana VAKULENKO

PhD in Sociology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Sociology of Management and Social Work, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0003-3293-1670

Amina OMELCHENKO

Master of Sociology

ORCID: 0000-0001-5896-6797

To cite this article: Vakulenko, S., Omelchenko, A. (2024). Socialni poslughy dlja monobatjkivskjkykh simej v konteksti simejnoji polityky [Social services for single-parent families in the context of the family policy]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 9–15, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.2>

SOCIAL SERVICES FOR SINGLE-PARENT FAMILIES IN THE CONTEXT OF THE FAMILY POLICY

In Ukraine, as in other European countries, the family and parenthood forms have pluralized in recent decades. In addition, the full-scale war resulted in the deaths of many men and women, both combatants and civilians, leaving many children without one or both parents. Thus, the practice of raising and supporting children by single mothers/fathers will continue to spread in our country. For such families, support and assistance from society are important, particularly, through quality social services provision.

Purpose – to theoretically ground the possibilities of a client-centered approach usage to provide social services for single-parent families.

The methods of scientific research included comparative analysis and generalization. The authors used information from open sources, expert opinions, and data from the State Statistics Service of Ukraine.

As the analysis result, it was found that today the practice of social services provision to single-parent families is still dominated by a paternalistic model, which emphasizes subsidies and benefits. Instead, the authors believes that the more promising one is the model of “participation”, in which the client cooperates with a specialist through the joint formation of goals and objectives, identification of resources, and ways to achieve the goals. This model is based on the client-centered approach, which has recently become widespread in Ukrainian social services.

The work on the social services system organization for single-parent families in Ukraine seems important and relevant in modern social practice, especially during the war. It is necessary to constantly update programs and services, adjusting them to new realities and needs of the community.

Key words: *single-parent families, family policy, social services, social work, client-centered approach.*

Актуальність проблеми. Поширення такого типу сім'ї як монобатьківська сім'я є наслідком модернізації сім'ї та шлюбу як соціальних інститутів. Під модернізацією мається на увазі процес соціокультурних змін, пов'язаний із переходом від традиційних, жорстко контрольованих цінностей і моделей поведінки до базових цінностей, що визначаються автономією, особистісними вподобаннями й ставленням до процесів, які відбуваються в сфері шлюбно-сімейних відносин. Для сім'ї модернізація означає перехід від єдиної – традиційної – моделі до різноманіття сімейних форм, від домінування системи соціального контролю до переважно внутрішньосімейних, індивідуальних способів розв'язання проблем. Відтак можемо говорити не лише про плюралізацію форм шлюбних об'єднань, але й про плюралізацію форм батьківства. Соціальні норми, що протягом тривалого часу забезпечували безпосередню пов'язаність народження дитини/дітей із укладанням офіційного шлюбу, перетворилися на більш гнучкі і в результаті соціальні інститути шлюбу й батьківства автономізувалися один від одного, взаємозв'язки між ними набули більш складного характеру. Проявом такого ускладнення є, наприклад, тенденція до все більшої обумовленості самотнього батьківства свідомим вибором особистості. Саме тому в сучасному суспільстві монобатьківські сім'ї треба сприймати як звичне явище.

В Україні, як і в інших європейських країнах, в останні десятиліття спостерігається плюралізація форм сім'ї та батьківства. Крім того, наслідком повномасштабної війни є загибель багатьох чоловіків і жінок, як тих, що брали участь у бойових діях, так і цивільних, через що багато дітей залишилися без одного з батьків, або ж навіть без обох. Отже, практика утримання та виховання дітей самотніми матерями/батьками і далі поширюватиметься в нашій країні. Згідно з даними Державної служби статистики України, частка індивідуальних домогосподарств, у яких проживали діти віком до 18 років, що не мали одного чи обох батьків, у загальній кількості домогосподарств із дітьми в 2021 році становила 17,9%. При цьому абсолютну більшість із них (94,7%) становили материнські монобатьківські сім'ї, частка дітей, що не мали обох батьків, становила лише 2,4% (Соціальні та демографічні характеристики домогосподарств, 2021). Для таких сімей важливою є підтримка й допомога з боку суспільства, зокрема, через надання якісних соціальних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сімейна політика України в контексті політики європейських країн, а також можливості застосування досвіду реалізації різноманітних програм сімейної політики розглядалися в низці монографій (Курило та ін., 2023; Гладун та ін., 2020). Окрема увага приділялася монобатьківським сім'ям як об'єкту сімейної політики (Крі-

мер, 2019), а також системі соціальних послуг, що надаються різним типам сімей (Дворник, 2022), в тому числі й монобатьківським (Б. Крімер, 2022). Висвітлювалися питання організації соціальної роботи та надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям (Вакуленко, Маслова, 2021; Овод, 2023; Саранча, Парнева, 2023).

В певних роботах проаналізовані ризики й проблеми функціонування української сім'ї загалом і різних її типів в умовах війни (Слюсар, 2023), з'явилися публікації, в яких розглядається досвід реалізації сімейної політики в низці європейських країн, що, як і Україна, мають досвід ведення бойових дій на власній території (Крімер, 2023). Також в умовах повномасштабної війни актуалізуються питання специфіки здійснення соціальної роботи й надання соціальних послуг різним групам клієнтів (Семигіна, 2022), при цьому дослідники наголошують на необхідності використання в практиці вітчизняної соціальної роботи нових підходів, зокрема, підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта (Семигіна, Столярик, 2024).

Мета статті – теоретично обґрунтувати можливості використання підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнта, для надання соціальних послуг монобатьківським сім'ям.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підтримка сімей із дітьми перетворюється на важливе завдання сімейної політики більшості розвинених країн, а допомога самотнім матерям/батькам – на її складову. Сімейна політика щодо монобатьківських сімей реалізується через поєднання матеріальної підтримки таких сімей (виплати на тривалій основі, найчастіше щомісячні, одноразові гранти при народженні, податкові пільги та різноманітні негрошові форми підтримки), заходів зі сприяння зайнятості батьків, соціальних послуг із догляду за дитиною тощо. Державні витрати на матеріальну допомогу та соціальні послуги сім'ям з дітьми розглядаються як перспективні інвестиції, що надають можливість уникнути більших витрат у майбутньому дорослому житті громадянина. Зайнятість розглядається як головний інструмент підвищення рівня доходів таких сімей, тому значні зусилля докладаються для повернення дорослих членів сім'ї на ринок праці, підвищення їхньої кваліфікації, а відтак розширення можливостей для пошуку необхід-

ного робочого місця. Особлива увага надається розширенню можливостей щодо поєднання зайнятості та виховання дітей через запровадження флексибільних форм і графіків зайнятості, різних варіантів відпусток, системи соціальних послуг із догляду за дитиною. Важливим аспектом сучасної сімейної політики є запровадження гендерної рівності в сфері зайнятості, що надає можливості зниження ризику бідності для самотніх матерів і їхніх сімей.

За роки незалежності в межах сімейної політики українська держава накопичила досвід певних заходів щодо сімей із дітьми. Використання механізму матеріальної підтримки обумовлене підвищеним ризиком бідності для сімей із дітьми, зокрема, для монобатьківських сімей. Так, вітчизняні дослідники найчастіше акцентують увагу на матеріальних проблемах монобатьківських сімей. Те, що ця категорія сімей має, як правило, низький рівень доходів, є наслідком двох чинників. Перший – це проблеми, пов'язані з необхідністю догляду за дитиною/дітьми. Їхнє вирішення нерідко визначає те, що самотня матір вимушена працювати неповний робочий час і, відповідно, отримувати більш низьку заробітну плату в порівнянні з іншими працівниками. Інший чинник – це проблеми, пов'язані з рівнем освітньої, професійної та кваліфікаційної підготовки жінок. У випадку ж високого рівня професійної активності жінок загострюється ще одна характерна проблема монобатьківських сімей – поєднання професійної та материнської ролей і зростання на цьому тлі складнощів у вихованні дитини/дітей. В зв'язку з цим ще в 1993 році було ухвалено Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», яким передбачена допомога від держави серед інших типів сімей також і сім'ям самотніх матерів.

Зважаючи на закордонний досвід, однією з найважливіших сфер сучасної сімейної політики є система соціальних послуг із догляду за дитиною. Як зазначають дослідники (Курило та ін., 2023), декілька років тому відбулися спроби розширення поля сімейної політики з метою подолання зосередженості лише на виплатах і матеріальній допомозі в напрямі розширення її можливостей за рахунок надання соціальних послуг сім'ям. Зокрема, з використанням такого механізму як покриття частини коштів, витрачених батьками на соціальні

послуги по догляду за дитиною. Як приклад можна згадати соціальну програму «Муніципальна няня», запроваджену в 2019 році, в рамках якої здійснюються щомісячні адресні виплати батькам чи опікунам, які користуються платними послугами по догляду за дітьми. На думку експертів, цей механізм є корисним не тільки для батьків як споживачів послуги, але й відіграє свою позитивну роль для функціонування ринку праці, оскільки створює додаткові можливості для детінізації зайнятості в сфері догляду за дітьми, а також для розвитку приватних дошкільних закладів, адже за рахунок коштів програми батьки потенційно можуть знизити витрати на оплату послуг подібних закладів на 10–15% (Гладун та ін., 2020). З початком повномасштабних бойових дій держава продовжила надавати цю послугу, але вона була переорієнтована на найбільш вразливі сім'ї, тобто кількість сімей, що могли на неї претендувати, була зменшена. Йдеться про сім'ї, в яких батьки чи опікуни виховують дитину до 3-х років, що потребує особливого догляду, або ж про сім'ї, в яких один із батьків чи опікунів мають інвалідність. Дитина до 3-х років, що потребує особливого догляду, це дитина: з інвалідністю; дитина, яка хвора на тяжкі перинатальні ураження нервової системи; має рідкісні орфанні, онкологічні, онкогематологічні захворювання; має тяжкі психічні розлади; має цукровий діабет I типу; яка отримала тяжку травму; яка потребує трансплантації органа, паліативної допомоги та ін. Компенсація виплачується в розмірі однієї заробітної плати, встановленої станом на 1 січня відповідного року. Звісно, така послуга може поширюватися й на частину монобатьківських сімей, що відповідають зазначеним критеріям, але, як розуміємо, їхній відсоток є доволі невеликим.

Потреби монобатьківських сімей у соціальних послугах також безпосередньо пов'язані із родинними стосунками (матір/батько – дитина/діти), мікрокліматом у сім'ї, стосунками з найближчим соціальним оточенням. Дослідження зазначених вище аспектів функціонування сім'ї як певної автономної спільноти можуть ґрунтуватися на використанні системного підходу.

Монобатьківська сім'я як система може бути пов'язана із різними соціальними системами – територіальною громадою (заклади освіти (дитячий садок, школа), заклади охорони

здоров'я, система соціальних послуг, релігійна громада), державною владою, судовою системою. Успішне функціонування сім'ї, соціалізація дітей залежить не тільки від внутрішньосімейних процесів, а й від того, що відбувається в навколишніх системах різних рівнів. Тобто системний підхід до вивчення сімей завжди конкретно-історичний – вони розглядаються в певному соціокультурному середовищі, історичній епосі, економічній і політичній матриці.

Бачення сім'ї з точки зору системного підходу можна сформулювати так: сім'я – це щось більше, ніж просто група людей, і тому, розглядаючи її функціонування, необхідно орієнтуватися не на окремих індивідів, а на взаємодії між ними. Також приділяється увага еволюції сімейної системи, її здатності до змін.

В рамках системного підходу сім'я розглядається як єдине ціле, тобто система, що характеризується певними зв'язками й відносинами, виконує комплекс функцій, спрямованих на задоволення потреб кожного члена сім'ї в любові, повазі, вірності, симпатії, взаємопідтримці та довірчих відносинах. Така система має низку властивостей.

1. Нонсумарність – ціле, що перевищує суму своїх частин. Сутність нонсумарної властивості полягає в тому, що закони роботи системи не зводяться до суми законів функціонування її підсистем (елементів, об'єктів). Система якісно відрізняється від своїх елементів і їхнього поєднання.

2. Взаємообумовленість – усі частини та процеси цілого впливають та взаємно обумовлюють один одного. Це означає, що трансформація елемента або об'єкта системи викликає зміну іншого, який, своєю чергою, модифікує прояв першого. Таке розуміння дає змогу розглядати особистість як частину більш складної, сімейної системи. В такому випадку на особистість впливають усі члени її сім'ї, навіть ті, які не перебувають у зоні спільного проживання;

3. Самоорганізація. Сім'я – це система, що самоорганізується, джерело трансформації та організації перебувають у її власних межах. Вважається, що члени сім'ї тим або іншим чином узгоджують свої дії із правилами функціонування системи, а не тільки перебувають під впливом власних мотивацій і потреб. Система є первинною для вхідного елемента. Це свідчить про те, що, наприклад, за наявності

потреби в допомозі, індивід, як частина системи, підпорядковується всій сімейній системі.

4. Відкритість. Відкрита система перебуває в постійній взаємодії з навколишнім середовищем. Сім'я потребує взаємодії із суспільством і його підтримки, яка може бути ресурсом для всіх членів сім'ї.

5. Емоційність. Емоційність відноситься до властивостей сімейних систем. Емоційна система – сенсорно-поведінковий комплекс, притаманний людині й майже всьому тваринному світу. Ця властивість керується двома протилежними силами: прагненням до об'єднання (синтез з іншими) й прагненням до індивідуальності (повна самотність).

Згідно із системним підходом, сім'я – це єдиний складний організм, що складається з окремих членів. Ключовими поняттями є структура сім'ї, сімейна підсистема, межі. Структура містить правила, що регулюють сімейні відносини. Якщо прийняті правила працюють, поведінка членів сім'ї передбачувана, а система функціонує ефективно. Основними підсистемами монобатьківської сім'ї є дитячо-материнські/батьківські стосунки та стосунки між братами й сестрами (брата-сестринські), оскільки подружжя підсистема в такій категорії сімей відсутня, тобто відсутні фактичні стосунки між чоловіком і дружиною. В той же час шлюбна підсистема має величезний вплив на розвиток дитини. На її прикладі дитина споглядає зразки й форми поведінки, які вона буде використовувати в стосунках з протилежною статтю, а вони, на жаль, у монобатьківських сім'ях відсутні.

Надзвичайно важливою в таких сім'ях є проблема дитячо-батьківських стосунків. Контекст цих стосунків не тільки визначає успіх соціалізації дітей, що зростають і розвиваються, а й благополуччя самих матері/батька. Особливістю батьківсько-дитячих стосунків є те, що вони двосторонні, їх активно формують обидві сторони (матір/батько й дитина). Ці стосунки від початку є нерівноправними, але розвиваються шляхом пошуку рівності.

Враховуючи все зазначене вище, існує необхідність у наданні матерям/батькам із монобатьківських сімей інформаційно-консультативних послуг, послуг сімейного психолога, розширення навичок батьків щодо вирішення кризових і подолання стресових ситуацій (осо-

бливо з огляду на стан війни), розв'язання психологічних і педагогічних проблем.

Загалом в Україні станом на зараз в практиці надання соціальних послуг будь-якій групі сімей домінує так званий «дефіцитний підхід», згідно з яким сім'я розглядається як носій певних патологій, проблем і дисфункцій. На ньому ґрунтується патерналістська модель надання соціальних послуг, що робить акцент на виплатах і пільгах і за якої сім'я виступає в пасивній ролі споживача соціальних послуг. Натомість більш перспективним і ефективним видається підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта, за якого члени сім'ї розглядаються як суб'єкт, спроможний розв'язувати власні проблеми самостійно, якщо отримує достатній обсяг підтримки й власної відповідальності. Це модель «участі», в межах якої клієнт співпрацює із фахівцем через спільне формування цілей і завдань, визначення ресурсів і шляхів досягнення поставлених цілей. Результатом є успішна соціальна адаптація клієнта, підвищення його спроможностей, мобілізація ресурсів.

Наприклад, для монобатьківських сімей як можливе джерело залучення ресурсів можна розглядати коло осіб, які можуть виступати як специфічна неофіційна мережа підтримки, що охоплює як близьких і далеких родичів, друзів або знайомих, так і осіб, поєднаних спільним місцем проживання (місцева громада), спільним статусом (наприклад, ВПО), спільною діяльністю (групи за інтересами, батьківські групи, що існують при загальноосвітніх закладах) тощо.

Спираючись на представлені в публікаціях (Семигіна, Столярик, 2024) приклади інтервенцій соціальної роботи, що ґрунтуються на підході, орієнтованому на сильні сторони клієнта, можна розглянути приблизний варіант втручання для випадку, коли клієнтом соціального працівника є монобатьківська сім'я. Воно може складатися з таких етапів.

1. Вироблення навичок соціальної участі й відчуття ідентифікації з певною спільнотою (наприклад, громадою). Це передбачає надання можливостей отримувати інформацію про життєдіяльність громади, стимулювання активної участі в її житті тощо.

2. Трансформація сімейного ціннісного контексту. Підтримка позитивної самооцінки само-

тньої матері/батька, визнання їхньої вирішальної ролі у розв'язанні складних ситуацій, що постають перед сім'єю. Важливо переконати таких клієнтів, що всі перешкоди й труднощі, які виникають в повсякденному житті сім'ї, вони спроможні подолати, й варто сприймати це як корисний досвід, що обов'язково стане в нагоді в майбутньому і яким варто поділитися з іншими.

3. Реорганізація сімейної системи, що передбачає насамперед налагодження оптимального балансу між різними сферами функціонування сім'ї (кар'єра, соціальні зв'язки, батьківські обов'язки). Завданням фахівця із соціальної роботи є вироблення/посилення згуртованості сім'ї як малої соціальної групи шляхом поєднання зусиль для подолання труднощів, вироблення поваги до індивідуальних потреб і особливостей кожного члена сім'ї, формування підтримки, взаємодопомоги у сімейній підсистемі матір/батько – дитина/діти.

4. Встановлення ефективної комунікації та конструктивної взаємодії між членами сім'ї через розвиток емоційного інтелекту, емпатії, комунікаційних навичок і навичок спільної діяльності.

Як зазначають Т. Семигіна і О. Столярик, усі подібні втручання спрямовані на те, щоби допомогти клієнтам визначити нові цілі для себе, виробити в них адаптивні навички й обов'язково передбачають регулярні зустрічі із соціальним працівником і налаштування на зміни.

Висновки. Отже, діяльність з організації системи соціальних послуг для монобатьківських сімей в Україні видається важливою та актуальною в контексті сучасної соціальної практики, особливо в умовах війни. Необхідно постійно оновлювати програми та послуги, підлаштовувати їх під нові реалії та потреби самих сімей і громад, в яких вони перебувають.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вакуленко С.М., Маслова А.В. Соціальна робота з монобатьківськими сім'ями в контексті плюралізації шлюбно-сімейних відносин. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 29. С. 59–64.
2. Дворник О. Аналіз стану надання соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Вип. 1 (8). С. 65–76.
3. Населення України. Демографічні тенденції в Україні в 2002–2019 рр. : кол. моногр. / за ред. О. М. Гладуна ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.
4. Крімер Б. Політика сприяння самотнім батькам: сучасний стан та перспективи розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2 (36). С. 39–51.
5. Крімер Б.О. Послуги по догляду за дитиною як складова сімейної політики у великому місті. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 78–94.
6. Крімер Б. Сімейна політика в повоєнних умовах: висновки для України. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 4 (54). С. 3–20.
7. Курило І., Аксьонова С., Гаврилук О. Населення України. Нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності. НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ : Наукова думка, 2023. 168 с.
8. Овод Ю. Теоретичні засади соціально-психологічної роботи з неповними сім'ями. *Габітус*. 2023. Вип. 50. С. 34–40.
9. Саранча І., Парнева Н. Сучасні проблеми соціально-психологічної роботи з підтримки самотніх матерів в умовах воєнного часу. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. Вип. 1 (10). С. 64–70.
10. Семигіна Т., Столярик О. Розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи : Посібник. Таллінн : Teadmus, 2024. 257 с.
11. Семигіна Т. Уроки війни, (не) вивчені вітчизняною соціальною роботою. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень*: Матеріали III міжнародної наукової конференції (Київ, 23 вересня 2022). Київ : МЦНД, 2022. С. 47–49.
12. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 3–20.
13. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2021 році» / відп. за вип. І. І. Осипова. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 89 с.

REFERENCES:

1. Vakulenko, S. M., & Maslova, A. V. (2021). Socialna robota z monobatjkivskymy sim'jami v konteksti pljuralizaciji shljubno-simejnykh vidnosyn [Social work with single-parent families in the context of the marital and family relations

pluralization]. *Aktualjni problemy filosofiji ta sociologhiji – Current Problems of Philosophy and Sociology*, 29, 59–64. Retrieved from http://apfs.nuoua.od.ua/archive/29_2021/13.pdf [in Ukrainian].

2. Dvornyk, O. (2022). Analiz stanu nadannja socialjnykh poslugh sim'jam, jaki opynylysja u skladnykh zhyttjevykh obstavynakh [Analysis of the state of provision of social services to families found in difficult circumstances]. *Socialjna robota ta socialjna osvita – Social work and social education*, 1 (8), 65–76. Retrieved from <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/262649> [in Ukrainian].

3. Hladun, O. M. (Eds.). (2020). *Naselennja Ukrainy. Demografichni tendenciji v Ukraini v 2002–2019 rr. [Population of Ukraine Demographic Trends in Ukraine in 2002–2019]*. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy [in Ukrainian].

4. Krimer, B. (2019). Polityka spryjannja odynokym batjkam: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku [Lone parents policy: modern development]. *Demografija ta socialjna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2 (36), 39–51 Retrieved from <https://dse.org.ua/arhcive/36/3.pdf> [in Ukrainian].

5. Krimer, B. O. (2022). Poslughy po doghljadu za dytynuju jak skladova simejnoji polityky u velykomu misti [Child-care facilities as a component of family policy in a big cities]. *Demografija ta socialjna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2 (48), 78–94 Retrieved from <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/104> [in Ukrainian].

6. Krimer, B. (2023). Simejna polityka v povojennykh umovakh: vysnovky dlja Ukrainy [Family policy in post-war countries: conclusions for Ukraine]. *Demografija ta socialjna ekonomika – Demography and Social Economy*, 4 (54), 3–20 Retrieved from <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/164> [in Ukrainian].

7. Kurylo, I., Aksonova, S., Havryliuk, O., Ghnatjuk, T., Dumansjka, V., Kornijchuk, O. «et al.» (2023). Narysy pro demografichnyj stan krajiny u pershe trydcatyrychchja nezalezhnosti [*People Ukraine. Essays about Demographic State of the Country in the First Thirty Anniversary Independence*]. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy [in Ukrainian].

8. Ovod, Ju. (2023). Teoretychni zasady socialjno-psykhologhichnoji roboty z nepovnymy sim'jami [Theoretical principles of social and psychological work with one-one families]. *Ghabitus – Habitus*, 50, 34–40. Retrieved from <http://habitus.od.ua/journals/2023/50-2023/6.pdf> [in Ukrainian].

9. Sarancha, I. & Parneva, N. (2023). Suchasni problemy socialjno-psykhologhichnoji roboty z pidtrymky samotnykh materiv v umovakh vojennoho chasu [Modern problems of social and psychological work for support of single mothers in wartime conditions]. *Socialjna robota ta socialjna osvita – Social work and social education*, 1 (10), 64–70. Retrieved from <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/282271> [in Ukrainian].

10. Semigina, T. & Stoljaryk, O. (2024). *Rozvytok syljnykh storin klientiv socialjnoji roboty [Development of strengths of social work clients]*. Tallinn : Teadmus [in Ukrainian].

11. Semigina, T. (2022). Uroky vijny, (ne) vyvcheni vitchyznjanoju socialjnoju robotoju. [Lessons of war, (not) learned by nationwide social work]. Proceedings of *III mizhnarodna naukova konferenciia «Tradycijni ta innovacijni pidkhody do naukovykh doslidzhenj» – The 3rd International Scientific and Practical Conference «Traditional and innovative approaches to scientific research»*. (pp.47–49). Kyjiv : MCND [in Ukrainian].

12. Slyusar, L. (2023). Ukrainijsjka sim'ja v umovakh vijny [The ukrainian family in the conditions of war]. *Demografija ta socialjna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2 (52), 3–20. Retrieved from <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/139/110> [in Ukrainian].

13. Osipova, I. I. (Ed.). (2021). *Statystychnyj zbirnyk «Socialjno-demografichni kharakterystyky domogospodarstv Ukrainy u 2021 roci» [Statistical publication «Social and Demographic Characteristics of Households of Ukraine in 2021 year»]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].